

Kádár Judit

Nyíregyházi Főiskola

A női geneológia mint hitvallás

Kosáryné Réz Lola antirasszista történelmi regénytrilógiája

Bár Jókai történelmi regényei a tizenkilencedik században születtek, s a műfaj máig egyik legnépszerűbb hazai darabja, az *Egri csillagok* 1901-ben jelent meg, a legtöbb magyar történelmi regény minden bizonnyal az első világháborút követő negyedszázadban látott napvilágot. Szerzőik többsége az ország háborús vereségére igyekezett magyarázatot találni történelmünk szimbolikus terében, s mindenki a világnézetétől befolyásoltan. „A múlttól alkotott tudásunk, kulturális örökségünk egyben egy olyan szimbolikus tér, mely a társadalmi csoportok önreprezentációjáért folyó küzdelem egyik terepe, olyan tér, melynek alakításához az egyes csoportok más-más mértékben férnek hozzá” (Horváth 2007, 15) – állapítja meg a történelmi narratíva identitásképző szerepéről írt könyvében Horváth Györgyi, s igaz ez a Horthy-korszak regényíróira is. Saját társadalmi csoportjukat képviselték, s ez a fehér, középosztálybeli, magyar etnikumú férfiak csoportja volt. A két világháború közti időszak egyben a női irodalom felvirágzásának ideje, évente tucatszám jelentek meg nők által írt történelmi regények, ám az írók szinte kivétel nélkül a domináns férficsoporthoz tartoztak, s az írók közül a legtöbbet a domináns férficsoporthoz tartozók írták műveiket. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy egy, a kivételek közé számító író, Kosáryné Réz Lola négy kötetes, az elnyomott nők szemszögéből megírt történelmi regényében milyen álláspontot képvisel az egyes etnikumok egymáshoz való viszonyát illetően a háborús felelősségről folyó diskurzusban (2010).¹

Móricz Zsigmond a korszak történelmi regényei közül kiemelkedő *Erdély-trilógiája*, s különösen első darabja, az 1922-ben kiadott *Tünderkert* és Gulácsy Irén *Fekete völgyének* (1927) című, a kritikusok által megbecsült és az olvasók körében is népszerű (a tizenhetedik, illetve a tizenhatodik században játszódó) művei is a patriarchális szemléletmód jegyében születtek, s bővelkednek a haza javáért munkálkodó férfi hősokeket meg nem értő, őket

---

¹ A szóban forgó négy regény és rövidítésük: Kosáryné Réz Lola, *Aszonybeszéd (A)*, *Perveg a szű (PSZ)*, *Vaskalitka (V)* és a *Por és hamu (PH)*.

visszahúzó negatív női szereplőkben. A férfiak nem is hallgatnak rájuk, mert mint Gulácsy regényében többször is elhangzik, amit mondanak, az csak haszontalan „asszonybeszéd”(Gulácsy 201, 203). Valószínűleg e két mű, illetve Móricz 1933-ban megjelent társadalmi regénye, a férj elrontott életéért a feleségét okoló *Az asszony beleszól* ihlette a katolikus lányregények írójaként ismertté vált, konzervatív feminista Kosáryné Réz Lolát, hogy az 1940-es években megalkossa saját felfogását tükröző történelmi regénytetralógiáját, melynek főszereplői nők, sőt az első és utolsó hősnő nevét, a két Patócsy Katalinét, valamint az első kötet címét is Gulácsy művéből kölcsönözte. E feminista tetralógiával Kosáryné a nők képviseletében kívánt belépni kulturális örökségünk szimbolikus terébe, de kísérlete egészen a közelmúltig sikertelen maradt: az egyes kötetek olvastán az irodalomkritikusok még azt sem vették észre, hogy az egymás után, 1942-től 1947-ig megjelenő kötetek összetartoznak, 1947 után pedig Kosáryné könyveit is betiltották. Fő művének tekinthető történelmi regénytetralógiájáról, melyben az utolsó háromszázötven év történetének újraírásával a történelmi önreprezentáció feminista megújítására tett kísérletet,² egészen 2010-ig, amikor a Kráter Műhely végre együtt kiadta őket, az irodalomtörténet-írás nem is tudott.

Kosáryné Réz Lola 1930-ban

Az 1942-ben megjelent *Asszonybeszéd* megírását valószínűleg a harmincas évek közepén határozta el, ehhez és szintén a háború alatt megjelent folytatásához, a *Perceg a szűhöz* még alapos forráskutatást végzett, az utolsó két kötetre kevesebb idő jutott. Unokája, Nagy Domokos Imre tudomása szerint a harmadik könyv „megírásának kezdete egybeesik Budapest ostromával”, tehát valamikor 1945 legelején foghatott hozzá, és a következő évben jelent meg. Az utolsót az unoka szerint „talán fél év alatt” vetette papírra, majd a kiadó kérésére rövidebb terjedelemben „néhány hónap alatt újraírta”. Ha tehát egy kötethez körülbelül fél évre volt szüksége, akkor

² A tetralógia célja a második világháború végét követően megjelent utolsó kötet előszavának tanúsága szerint egy új női identitás létrehozása: „A magyar asszony lelkét kerestem”... Mert „mi az, amit rólam [a magyar asszonyról] tudnak? Csak amit a hatalmasok láttak, vagy látni véltek, s amit a férfiak tudni kívántak, semmi mást” (PH 5). A tetralógia korabeli kritikái visszhangjáról ld. Kádár 2009, 392-402.

a *Por és hamut* legkorábban 1945 második felében kezdhetette el írni, de az újraírás miatt legalább 1946 közepéig dolgozott rajta (Nagy in Kosáryné 2010a, 437). A gyors munka következtében egyre csökkent az egyes kötetek esztétikai színvonala, azonban leplezetlenebbül tükrözik a regényírói stratégiájában a történelmi események hatására végbement változásokat.

A tetralógia 1585-től 1944 nyaráig az „ősanya” Patócsy Katalin női leszármazottainak egymásba fonódó történeteiként ábrázolja a magyar történelmet, melynek sajtáságos női genealógiája már az első kötetben is cáfolja az etnikailag egységes magyarságról hirdetett nézetek helytállóságát. A regényciklus rasszizmus-ellenessége, a magyar sovinizmus korábban burkolt bírálata a háború vége után írt kötetekben közvetlenebb módon fejeződik ki, és erősebbé válik. A mű didaktikus célja nem változott, de esztétikai értékét csorbítja, hogy míg az *Asszonybeszéd*ben az olvasónak helyes kategorikus szillogizmusokat kell felállítani, hogy eljusson a xenofóbia helytelenségének belátásáig, a *Por és hamuban* elég a narrátornak vagy egy pozitív hősnek hinnie.

Az első, tizenhatodik századi hősnő magyar nemesasszony. Az értelmiségi-polgári családban született Kosáryné választása valószínűleg azért esett nemesi származású hősnőre, mert osztotta a huszadik század első felében az uralkodó elitben elterjedt nacionalista elképzelést, miszerint a középkori, feudális, rendi magyar társadalomban az uralkodó osztályba tartozó nők a nyugati és keleti országokban élő sorstársaiknál több joggal, nagyobb önállósággal rendelkeztek. “Külső országokban, úgy hallottam, még nehezebb az asszony dolga. A magyar urak mindig megbecsülték jó feleségüket. Nem úgy, mint a török meg egyéb pogány népség. Magam parancsoltam a várunkban, valameddig apádurad távol volt” – mondja Patócsy Katalin anyja az 1580-es évek végén (A 25). Ez az éppen megszűnőben lévő állapot, az “aranykor” – amikor a nők megtanulhattak írni és olvasni, a férj távollétében irányíthatták a gazdaságot, annak halála esetén özvegyi jogon örökölhették a birtokot, és az ő hatáskörükbe tartozott a betegek gyógyítása – a regényfolyam kezdőpontja. E jogukat a török hódoltság és a „pogány” szemléletmód elterjedése következtében elveszítik, s visszaszerzésük a következő négy évszázadban a hősnők újra elérendő célja. Azonban az első Patócsy Katalin jogainál többre a genealógia végén álló Patócsy Katalin sem vágyik: ez a nőideál a közéletet a férfiakra hagyja, megelégszik azzal, ha „asszonybeszédét” végre komolyan veszik, de a patriarchális rendet elfogadja.

Az első, kora újkori hősnő megfosztása jogaitól s ezzel tulajdonától, a Bükk hegységben épült (fiktív) Dabas várától, női leszármazottai elszegényedéséhez vezet, s utódai egyre nyomorúságosabb körülmények között kénytelenek élni. A hősnők sorsának alakításával Kosáryné így már az

első kötetben „demokratizálja” a nemességet: a genealógia mélypontján a központi nőalak jobbágysorba süllyed, mert a férje jobbágy. Az író nő nemcsak „deklasszálja” a Patócsy leszármazottakat, hanem kizárólagosan magyar etnikumhoz tartozásukat is megszünteti. Férje halála miatt érzett bánata sírba viszi az első Patócsy Katalint, akinek kislányát női felmenői Dabasról a török támadásoktól megkímélt észak-magyarországi régióba menekítik. Itt a félig szász, félig magyar, városi polgár Muner Fülöp veszi védelmébe őket, s neki köszönhetik, hogy vagyonuk egy része megmarad. Az ő egyik „bányapolgár” fiához megy feleségül az első leszármazott, Dabasy Krisztina. A negyedik hősnő férje, Gall János György is német: a Rajna menti Mannheimból megszökött mészárosmester, aki a Patócsy-leszármazottakat tovább taszítja a lejtőn. A társadalmi hanyatláshoz azonban nem a férfi német származásának, hanem a nők ellen irányuló agresszív magatartásának van köze. Kosáryné már a háború félidejében megjelent első kötetben is megnehezíti a sztereotip gondolkodásra hajló olvasói dolgát: a (német) származás önmagában sem jó, sem rosszat nem jelent. (Ráadásul a német férfi vezetékneve ironikusan francia származásra utal.) Patócsy Katalin ükunokája azért veszíti el még a nevét is, mert amikor anyját a brutális Gall meggyilkolja, kisgyerek, és később nem emlékszik rá, Dóczy Margit mire tanította. A főbb német származású férfi szereplőket tekintve nem állja meg a helyét az előítéles gondolkodásra jellemző szillogizmus, holott a premisszáik igazak:

Minden német férfi hős Patócsy-leszármazott nőnek a férje

Néhány Patócsy-leszármazott nőnek a férje rossz ember

Minden német férfi hős rossz ember

A női genealógia³

1. kötet: **1. Patócsy Katalin (1574-1596)** + Dabasy Mihály → **2. Dabasy Krisztina (1593-1593)** + Muner Dávid → **3. Muner Anna (1605-1636)** +

---

³ Ez a genealógia szerepel a *Kalligram* 2009. májusi számában megjelent „A gyengéd férfiak korán haltak. A történelmi önreprezentáció feminista megújítása Kosáryné Réz Lola regénytétralógiájában” című tanulmányomban is. Azóta az újra kiadott tetralógia negyedik kötetében „Epilógus” címmel a Kráter Műhely Egyesület közreadta a mű 1970-es években született folytatását is, amiben a genealógia is tovább szövődik.

Dóczy Sebestyén → **4. Dóczy Margit (1623-1656)** + Gall János György → **5. Árva Kati (1649-1686)** + Mihály nevű jobbágy.⁴

2. kötet: **6. Ficfa Anna (1674-1736)** + Leopold Pfutsch → **7. Pfutsch Leopoldina (1710-1769)** + 1. Luzsa György, 2. Tarkha László → **8. Tarkha Ágnes (1740-1765)** + Luzsa Dániel → **9. Luzsa Katalin (1757-1820)** + 1. Lócsei Ézsaiás, 2. Fekete Menyhárt

3. kötet: **10. Fekete Nina (1786-1860)** + Lócsei János → **11. Lócsei Fanny (1806-1860)** + Körmötzy Gábor → **12. Körmötzy Mari (1832-1904)** + Krammer József → **13. Krammer Katalin (1849-1918)** + 1. Herendi Kiss Kálmán, 2. Pala (Pfutsch) Mihály

4. kötet: **14. Kiss Emma (1869)** + Szalay Jenő → **15. Szalay Krisztina (1892)** + Patócsy Pál → **16. Patócsy Katalin (1919)** + Dabasi Mihály → **17. Dabasi Krisztina** és Dabasi Mihály (1938)

Az 1943-ban megjelent második kötetben Ficfa Anna állítja meg a deklasszálódást, azáltal, hogy markotányosnő létére sikerül férjhez mennie, bár férje alacsony származású, sőt nem is magyar. Leopold Pfutsch bécsi osztrák profosz, azaz börtönőr. Annának, aki nem ismeri ősei nevét – a Ficfa ragadványnév – egy időre még a nemzetisége is kérdésessé válik. A létezését tanúsító egyetlen okmányon, Pfutsch passportján ez áll: „und seyn Ehe Frau, geb. Anna Vitzva” (*PSZ 66*). Korábban kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy nemzeti hovatarozásával foglalkozzon, társadalmi felemelkedése juttatja eszébe, hogy magyar, s hogy neki is voltak “nemesi ősei, akik hadakoztak a hazáért” (*PSZ 73*). Ennek ellenére nem honvágy fűti, csak ingyen osztott földre vágó urát követve költözik Ausztria magyar területére. Württembergi, nürnbergi családok mellett ők a török megszállás után elnéptelenedett Buda első telepesei. S ő a második „ősanya”, aki osztrák férjével újraalapítja a török hódítás következtében majdnem kihalt családot, s továbbviszi a genealógiát. Pfutsch Leopoldné az idegen bevándorlók szorgos munkájával újjáépülő városban a magyar nemesi család hajdani kultúrájának anyjától ráhagyományozott emléktöredékeire támaszkodva tisztos magyar budai polgárasszonnyá válik. Nagyrészt neki köszönhető, hogy férje, aki eleinte nem tud magyarul, szintén a magyar kultúrához asszimilálódik, ami olyannyira sikeres, hogy élete végén még a városi tanácsba is bevásztják. Gyerekeik részben német, részben magyar nevet kapnak: Gáspár, Gergely, Georg, Leopold, Melchior, Erhard; Georgot azonban a családban többnyire már Györgynek hívják. A genealógiában

⁴ Az első kötet elbeszéli a Dabasy Krisztinát felnevelő Patócsyné Lábdy Krisztina második házasságának történetét is Muner Fülöppel.

Ficfa Annát követő lánya neve még német: Pfutsch Leopoldina. A regényfolyam két fő helyszíne a selmecbányai régió és Buda-Pest: Leopoldina visszatér az Északnyugati-Kárpátokba, a Budán maradt, német polgárcsaládokba beházasodó, mesterember és kereskedő Pfutschok szorgos munkájukkal szerepet játszanak a két Duna-parti város fejlődésében. A tizenkilencedik századi Pfutsch Mihály, aki Pala Mihályra magyarosítja a nevét és Krammer Katalin második férjeként bekapcsolódik a női genealógiába, magas rangú városi hivatalnokként a millenniumi ünnepek egyik szervezője lesz.

Míg a negatív férfialakok jelleme nem függ össze a nemzetiségükkel, a nevükkel kapcsolatban áll. A regényekben érvényesül a „nomen est omen” latin közmondás determinizmusa: a férfi szereplők neve meghatározza jellemüket.⁵ A Patócsy Katalin halálát okozó ősellenség magyar, Medgyesi Menyhárt, akinek a nevét élő személytől, a tizenhatodik századi elvetemült nagyúr Balassa Menyhárttól kölcsönözte az író. Több agresszív, nőket elnyomó férfialakot a későbbi századokban is Menyhártnak illetve Menyhértnak hívnak, ám nem minden Menyhárt/Menyhért magyar származású. Ficfa Anna már nem ismeri ősei múltját, de úgy tudja, a Menyhárt név szerencsétlenséget hoz a viselőjére. Mivel alacsony sorba jutván nem ért latinul, egyik gyerekének a Melchior nevet adja. Melchior valóban olyan zabolátlanul viselkedik, mint az első Menyhárt (például betör a pesti belvárosi plébánia templomába), ám megtér, és Gellért atya néven pap lesz. A hit megmenti a bűnözéstől és neve által eleve elrendelt sorsától. A tizennyolcadik század végén élt kilencedik hős nő férje, Fekete Menyhárt is erőszakos férfi, aki a nászéjszakájukon megerősokolja Luzsa Katalint, később azonban a felvilágosodás tanain nevelkedett felesége hatására a javulás útjára lép.

A Patócsy-utód hős nőkre veszélyt jelentő férfiaknak a keresztnéve azonos, a közéletben negatív szerepet játszó, „károkozó”⁶ férfiaknak az eredeti vezetékneve: mind Hlavata-leszármazottak. Először egy „segítőtárs” szerepet betöltő nőalak, a Luzsa Katalin szüléseit levezető „derék, becsületes” bábaasszony viseli a Hlavata nevet, a háború alatt írt *Vaskalítka* című kötetben (V 82). Az ő korán meghalt, szitakötő férjétől született egyetlen fia a magyarok ellen tudatosan áskálódó első antagonistája - a Martinovics-per idején a bécsi udvarnak dolgozó titkosügynök, aki Kazinczy Ferenc levelei miatt szaglász Feketééknél. Hitvány cselekedeteiről azonban ártatlan anyja mit sem sejt. Flórián szintén spicli fia, a vezetéknevét

⁵ A Kosáry-család számára fontos lehetett az elődök keresztnévének továbbvitele: az író fia a Domokos, lánya a Judit nevet kapta, Judittól született unokáját Domokosnak hívják, fiától született unokáját Juditnak.

⁶ A „károkozó” és a „segítőtárs” V. J. Propp taxonómiájának kategóriái.

a foglalkozása elleplezése céljából Hlavatáról a magyaros hangzású Hangvölgyire változtató Elemér a Bach-korszakban zsandárokkal löveti le a tizenegyedik hősnőnek a szabadságharc után bujdosni kényszerült férjét. Hangvölgyi Elemér törvénytelen fia, Hangvölgyi Menyhért üldözi el Selmezbányáról a tizenharmadik hősnőt, Krammer Katát, majd Pesten a házasságát is tönkreteszi. Nevét viselő fia, ifjabb Hangvölgyi Menyhért az első világháború alatt a németek oldalán áll, a harmincas évek végén a szélsőjobbhoz szegődik, a Hét Törzs Mogurjai nevezetű szervezet alapítója és ügyvezető elnöke lesz. Az ő fiai közül a második világháború idején Hangvölgyi, később Hangh-Veölgyhy Ond és a náci iránti szimpátiából a nevét Stimmenthalra németesítő Tass a nyilasok spiclijei. Akárcsak a német szereplők esetében, a szlovák származású alakok közt is egyaránt található pozitív és negatív szereplő. Az előítéletes gondolkodás ellenében hat, hogy nem minden Hlavata spicli, mert a Menyhértek a másik, a nőket bántalmazó férfiak csoportjába tartoznak. A Hlavatákat tehát nem a spicliség köti össze, hanem a hitvány jellem, de az sem öröklődés útján: az apák rossz példáját követik, vagyis jellemtelenségük a nem megfelelő nevelés következménye. Az olvasónak tehát korrigálnia kellett a Hlavata nevű férfi szereplőkre vonatkozó két helytálló premisszából az előítéletes gondolkodás következtében esetleg levont hibás konklúziót:

Minden Hlavata rossz ember

Néhány rossz ember spicli

Minden Hlavata spicli

A Hlavata–Hangvölgyi–Hang-Veölgyhy ironikus névcseré pedig szembesíthette, hogy miféle hátsó szándékok állhatnak a magyarkodó névhasználat és a melldőngető magyarság mögött.

A magyarországi zsidók túlnyomó többségét 1944 tavaszán-nyarán deportálták Auschwitzba, az első zsidó szereplőt Kosáryné ezt követően, 1945 első félévében írta bele a tetralógia harmadik kötetébe. A *Vaskalitka* reformkorban játszódó részében a nem zsidó szereplők semmilyen ellenérzést nem táplálnak a zsidók iránt, pedig az antiszemitizmus még a korabeli irodalomban, Dugonics András és Nagy Ignác népszerű regényeiben is megjelent⁷: az író a hazai zsidóság helyzetét a tizenkilencedik század első felében felhőtlenebbnek ábrázolta, mint a valóságban volt. Náthán a földbirtokos feleség Lőcsei Fanny történetében

---

⁷ Náthán nevét akár Dugonics *Az arany pereszéké* című, 1790-ben kiadott regényéből is kölcsönözhetné volna, ott a negatív hős neve (ld. Kádár 1998, 26-30).

„házaló zsidó”. Eleinte gyalog jár, és a hátán cipelt zsákban gyűjti a csontot, zsírhulladékot, s alacsony sorsát jelzi, hogy még vezetékneve sincs. Pár év múlva

kordét vett, mindenütt ismerték, mind kevesebben uszították rá a kutyákat, mert szívesen gyűjtötték a hulladékot neki. Szappannal fizetett. [...] A városi úriházakban örült különösen mindenki, hogy Náthán hozza a szappant, mert a szappanfőzés fáradságos, piszkos munka, s a bűzét is ki szeretné? (V 156)

A nők segítik őt és a hozzá hasonló vándorkereskedőket, s ezzel a kapitalizmus kialakulását. Szívesen vesznek tőlük gyertyát, külföldről behozott textilárut, amiért pénzzel fizetnek, a feudalizmushoz ragaszkodó férjeik azonban nemigen boldogulnak a gazdaságaikkal. A szorgalmas Náthán hamarosan a Körmötzy-birtok árendás kocsmárosa lesz, aki mindenki meglegedésére látja el feladatát. Két fia, Weisz Chájim és Móric Kossuth és Görgey oldalán harcolnak a szabadságért, Móricot ki is tüntetik, ezért emigrálnia kell. Náthán lányát Hangvölgyi Elemér elcsábítja majd elhagyja; miután Reginától elveszik törvényen kívül született fiát, Párizsban telepedik le, kalaposnő lesz, onnét segíti fivéreit. Chájim, aki Izsóra változtatja a nevét, a magyarországi gyáripar gyengeségét látva borkereskedésbe fog, ami sikeres vállalkozásnak bizonyul. A francia bort árusító pesti üzletükben ők adnak munkát a tizenkettedik hősnő, Körmötzy Mari férjének, aki a szabadságharc idején gyáván elbújik, s ezért elbocsátják állásából. Regina egy gazdag prágai kalapgyároshoz megy feleségül, hazaköltözik, s Pesten az emberek szemében ő lesz a szép párizsi nő. 1860 táján meglátogatja apai nagyszüleinél, Hlavata-Hangvölgyiéknél nevelkedő fiát, s Menyhért, aki nem tudja, hogy Regina az anyja, antiszemita rigmusokkal csúfolja, és sárral dobálja. Ettől az incidenstől eltekintve a Weisz család csak az 1870-es években szembesül az antiszemitizmussal. Móric annak ellenére bizakodó, hogy úgy találja:

[...] máris vannak, akik gyűlölnék. Azok, akiknek kezéből kicsúszik a föld, a pénz, a hatalom, a sajtó, vagy akik soha nem értek el odáig, hogy valamit is a kezükbe vehettek volna. Az irigyek. Az éhesek. A gyengék. (V 515)

Meggyőződése azonban, hogy „a magyar ember alapjában véve jólelkű és igazságos”, ezért „nem fog pogromot csinálni soha. A magyar bosszankodik, leissza magát s legfeljebb elénekli, hogy „Ergerberger”. Minekünk azért nem kell még csuklani sem. Aztán alszik egyet és vége”(V 515). Az író nő valószínűleg nem volt tudatában annak, hogy néhány antiszemita sztereotípiát is a Weisz-testvérek szájába ad. „Nagyon is hamar

boldogultunk” – mondja például Chájim, vagy „A túlságos beszivárgásnak [zsidó származású emberek bevándorlásának Magyarországra] én sem vagyok híve” – jelenti ki Móricz (*V 514*).

A szlovák-magyar ellentétek kieleződése és a holokauszt után Kosáryné úgy érezhette, a xenofóbia és zsidógyűlölet elleni kiállása nem elég egyértelmű, hiszen éppen az előítéletes gondolkodás elleni regényírói stratégiája jegyében, Hangvölgyi Menyhért személyében, egyszerre szlovák és zsidó származású negatív figurát is alkotott. A *Perceg a számban* újabb, félreérthetetlenül pozitív szlovák és zsidó szereplőket kreált. Az először a harmadik kötetben felbukkanó pozitív szereplőt, a cselédlány Hankát, akinek nemzeti identitása a *Vaskalitikában* homályos, bár egy ízben törli a magyart, a negyedik kötetben férjével, Kropata Jánossal együtt szlováknak ábrázolja. Kropatának fia már 1912-ben a „Szabad Szlovákiáért” agitál (*PH 237*), 1919 után egyik unokájuk Prágában lesz államtitkár, a másik azonban magyar férjhez megy feleségül, s a Bükk hegységbe költözik. Az ő félig szlovák, félig magyar származású fia, Dabasi Mihály – aki a budapesti Külügyminisztériumban dolgozik, s a Külügyi Társaságban a nemzetiségi problémákról előadást tartó szépreményű ifjú politikatudós – lesz az utolsó hősnő, Patócsy Katalin férje. Mivel az 1946 tavaszán (az utolsó kötet írása idején) életbe lépett, Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere-egyezmény aláírása előtt már legalább egy éve folyt a dél-szlovákai magyar lakosság deportálása, s 1946 szeptemberében megkezdődött a magyarországi szlovákok kitelepítése is,⁸ Kosáryné történetbonyolítása, ami annak a meggyőződésének ad hangot, hogy mindenki ahhoz a nemzethez tartozik, amelyik tagjának vallja magát, felér egy politikai tiltakozással az emberek származás alapján történő megbélyegzése, megbüntetése ellen.

A tizenötödik hősnőt, Szalay Krisztinát egy zsidó férfi segíti ki pénzzel, hogy az első világháború után hazajusson Selmecebányára, később Kondor Bernátnak és az általa ajánlott szintén zsidó ügyvédnek köszönheti, hogy megvásárolhat egy telket az első hősnő földbirtokán, Dabason. Krisztina 1944 tavaszán itt bujtatja a nyilasok elől jó barátját, Weisz Bélát. Őbenne valóban nincsen előítélet, de a magyar állampolgárok felelősségével mégis vonakodik szembenézni:

...én nem tudom elhinni, hogy magyar falvakban és magyar városokban magyar ember ilyesmit tett volna [részt vettek volna a zsidóság deportálásában]. A magyar jó lelkű és ha tudják is irányítani a gyűlöletét, mert sajnos tudatlan és éppen emiatt hiszékeny, de még a halálos ellenségével szemben sem könyörtelen és gyalázkodó. Ha pedig mégis így

⁸ A lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én írták alá (vö. Tóth 1993).

lett volna, akkor mindannyian rettenetesen meg fogunk szenvedni érte. Mi mindenért százszorosán megszenvedünk. (V 437)

A részben német (szász) ősektől származó, selmecbányai, és onnét Magyarországra bevándorolni kényszerült Kosáryné Réz Lola már az első világháború után megjelent első műveiben toleráns nézeteinek adott hangot a duális Monarchia nem magyar etnikumait illetően. *Filoména* című, 1920-ban kiadott regényének főhőse, amivel elnyerte az Athenaeum pályadíját, egy felvidéki szlovák cseléd lány tragikus élettörténete; a trianoni döntést követően papírra vetett, és folytatásokban a Nyugatban 1921-ben megjelent *Álom* önéletrajzi ihletésű hősnője is egy szlovák cseléd magyarul nem tudó, törvénytelen fiát fogadja örökbe. Legfontosabb művében, történelmi regénytetrológiájában a törekvésen túl, hogy az irodalomban hozzájáruljon a nők önreprezentációjának megújításához, az előítélettől mentes gondolkodásmód elősegítésének szándéka alakította írói stratégiáját. Fiának, Kosáry Domokosnak, a huszadik század egyik legkiválóbb magyar történésének igaza volt, amikor azt állította: „A modern polgári Magyarország híve volt édesanyám” (Hovanyecz 2007, 5).

Felhasznált Irodalom

- Gulácsy Irén. é. n. *Fekete völgyek*. 4. kiadás, 1. kötet. Budapest: Singer és Wolfner.
- Horváth Györgyi. 2007. *Nőidő. A történelmi narrativa identitásképző szerepe a feminista irodalomtudományban*. Budapest: Kijárat.
- Hovanyecz László. 2007. „Európának szüksége van ránk. Beszélgetés Kosáry Domokossal.” *Európai Tükör*, 12. <<http://www.matarka.hu/marclist.php?fusz=34053>>
- Kádár Judit. 1998. „Az antiszemita magyar regény.” *Kritika*, 7: 26-30.
- Kádár Judit. 2009. „Egy tiltott táj igézetében. Kosáryné Réz Lola (1892-1984)”. In: Varga Virág – Zsávolya Zoltán, szerk. *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Budapest: Ráció Kiadó, 392-402.
- Kosáryné Réz Lola. 2010a. *Aszonybeszéd*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület.
- Kosáryné Réz Lola. 2010b. *Perveg a szű*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület.
- Kosáryné Réz Lola. 2010c. *Vaskalitka*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület.
- Kosáryné Réz Lola. 2010d. *Por és hamu*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület.

- Nagy István Domokos. 2010. „Kosáryné Réz Lola regényvilága. A tetralógia.” In: Kosáryné Réz Lola. *Asszonybeszéd*. Pomáz: Kráter Műhely Egyesület, 433-442.
- Tóth Ágnes. 1993. „A szlovák-magyar viszony és a lakosságcsere (1945-1947).” In: *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét: BKMÖL.
<<http://www.mtaki.hu/docs/.../tothagnes61/index.htm>>